

УДК 811.161.2

Олександр Пономарів

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СУЧАСНЕ «ОБЛИЧЧЯ» УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВОТВІРНОЇ НОМІНАЦІЇ

**Лариса Кислюк. Сучасна українська словотвірна
номінація: ресурси та тенденції розвитку:
монографія. — К. : Видавничий дім Дмитра Бурого,
2017. — 424 с.**

Монографія Л.П. Кислюк, яка нещодавно побачила світ, цікава як фахівцям-мовознавцям, так і всім освіченим українцям, оскільки в ній досліджено мовну діяльність сучасного українського суспільства та відображено реальний стан живого українського слова в усьому його функціонально-стильовому й стилістичному розмаїтті. У ній змодельовано українськомовну картину світу, де словотворення досі є провідним способом називання нових або відомих понять у відповідь на суспільні потреби. Рецензована праця засвідчує тяглість традицій української дериватологічної школи, започаткованої дослідженнями професора І.І. Ковалика, 110-річний ювілей якого цього року відзначала українська наукова громадськість. Її гідно продовжує київська школа, яку представляють відомі в Україні та слов'янському світі дериватологи Н.Ф. Клименко та Є.А. Карпіловська, а тепер і їхня учениця Л.П. Кислюк.

Українська мова сьогодні є маркером ідентичності громадянина, невіддільним складником національної безпеки нашої держави. Тому дослідження, у яких шукають відповіді на питання, як в умовах глобалізованого світу мова окремої національної спільноти зберігає свої типологічні ознаки, тяглість культурної традиції нації, особливо на часі.

© О.Д. ПОНОМАРІВ, 2017

Монографія Л.П. Кислюк продовжує дослідження українських мовознавців, які вивчають динаміку українського лексикону (Д.В. Мазурик, Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.В. Струганець, О.А. Стишов, Г.М. Вокальчук, Ж.В. Колоїз, А.М. Нелюба, М.І. Навальна), проблеми внормування сучасної української літературної мови (М.М. Пилинський, С.Я. Єрмоленко, Н.М. Сологуб, С.П. Бибик, Т.А. Коць), і водночас показує особливості динамічних процесів в українській номінації на загальнослов'янському тлі (праці О.А. Земської, О.П. Єрмакової, Ц. Аврамової, Ю. Балтової, К. Вашакової, К. Клещової, В. Радевої, І. Страмлич-Брезник, І.Г. Милославського, А. Нагурко, І. Онхайзер та ін.). Урахування широкого слов'янського контексту та використання поняття «тенденція мовного розвитку» в рецензованому дослідженні посприяло увиразненню явищ в оновленні сучасного лексикону, спільних з іншими слов'янськими мовами (наприклад, освоєння нової чужомовної лексики як вияв тенденції інтернаціоналізації) та специфічно українських, що впливають передусім на норми літературної мови, усталенню національних, питомих варіантів замість зросійщених кальок і є виявом тенденції націоналізації.

В основу дослідження покладено різностильові тексти, але головним джерелом вивчення стану словотвірної номінації сучасної української мови обрано тексти публіцистичного стилю, який нині є найяскравішим виразником живомовної стихії, колективної мовної практики. Такі показові й авторитетні видання, як газети «День», «Дзеркало тижня», «Україна молода», часопис «Критика» та ін., увійшли в дослідницький корпус нової лексики відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України — комп'ютерний фонд лексико-словотвірних інновацій з мікроконтекстами та паспортизацією, що є основною джерельною базою монографії Л.П. Кислюк (загалом використано понад 200 джерел). Авторка залучила й сучасні неологічні словники української мови, а для зіставлення й вияву новотворів — академічні словники радянського періоду (передусім «Словник української мови» в 11 томах), а також словники періоду «коренізації», «Розстріляного Відродження» та словники кінця ХІХ — поч. ХХ ст. Такий широкий спектр джерел дав змогу з певністю кваліфікувати статус тієї чи тієї лексеми як нової, активізованої чи оновленої за змістом, формою або стилістичним потенціалом. Наприклад, слово *державник* вона визначила як активізоване, оскільки його засвідчив ще «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка. У радянський час це слово вилучили зі словників, а повернули до лексикографічних праць лише на початку ХХІ ст., до того ж в оновленому вигляді. Сучасні тексти засвідчують не лише його активність, а й розширення семантики порівняно зі словниками початку ХХ ст. Це слово нині вживають у значеннях «прибічник ідеї державності», «політик, який працює на зміцнення держави», «державний службовець» і «студент, який вчиться за державний кошт».

Аналіз показової нової української лексики виявив, які питомі й заповичені словотворчі ресурси нині активно залучено до їх творення.

У першому розділі монографії Л.П. Кислюк схарактеризувала сучасний стан вивчення словотвірної номінації, засадничі питання словотвору в новітньому їх науковому трактуванні. У другому розділі авторка виділила стабільно активні ділянки системи українського словотвору, що засвідчують стійкість типологічних ознак української номінації. Для цього застосовано формантоцентричний підхід до аналізу новотворів, виявлений насамперед у методиці зіставлення стабільно активних словотвірних моделей різних часових зрізів функціонування української мови (від кінця ХІХ до початку ХХІ ст.), яку употужнено кількісними показниками продуктивності певної моделі чи засобу словотворення. Зокрема, на матеріалі 2275 новотворів встановлено, що одними зі стабільно активних є суфіксальні моделі творення іменників на позначення категорії назв осіб — 261 новотвір з різними суфіксами: **-ець (-івець)**, **-ист (-іст)**, **-ник (-льник)** та ін. на зразок *піарівець*, *глобаліст*, *комп'ютерник*, *паркувальник* та ін. Сучасні тексти свідчать не лише про стабільність, а й про зростання активності словотвірних моделей, що донедавна мали обмежену реалізацію, як, наприклад, модель **N+-пад**. У словотвірній нормі вона позначає атмосферні явища (*зорепад*, *снігопад*), а нині її, за спостереженням Л.П. Кислюк, реалізовано в 30 новотворах, серед яких багато розмовних, okazіональних найменувань з експресивно-оцінним забарвленням на зразок *грошопад*, *депутатопад*, *доларопад*, *подарункопад*, *регіонопад*, *ректоропад*, *чиновникопад*. Саме через свою яскраву оцінність такі новотвори навряд чи потраплять до нормативних словників, проте деякі з них, наприклад, *цінопад* у рекламних текстах чи *ленінопад*, *комунопад* у текстах ЗМІ, є характеристикою подій нашого часу, реакцією на них українців, а отже, важливим явищем сьогочасної живої мовної практики.

У третьому розділі монографії проаналізовано ті ділянки системи українського словотвору, де тривають певні динамічні процеси: помічено зміну активності словотворчих ресурсів, зокрема появу нових твірних основ. Для дослідження динаміки словотвору авторка використовує основоцентричний підхід до аналізу новотворів. Вона подала зміни в ньому через моделювання сучасного українського лексикону як сукупності гнізд, що охоплюють різну за походженням лексику: словотвірних, кореневих (зі спільнокореновими запозиченнями) та мішаних — коренево-словотвірних. У взаємодії вони унаслідують динаміку наповнення як окремих гнізд, так і тенденції розвитку українського лексикону загалом. Очікувано найактивніше виявили зміни ті фрагменти мовної картини світу українця, що стосуються важливих сфер діяльності сучасного суспільства. Л.П. Кислюк показала їх на матеріалі таких значущих понять, як *держава*, *засоби масової інформації*, *мистецтво*, а також порівняно нових сфер *бізнесу*, *Інтернету*, новітніх інформаційних технологій та стосунків із громадськістю (*піару*).

У четвертому розділі монографії з'ясовано роль індивідуальної мовної практики в словотвірній номінації сучасної української мови. Авторська словотвірна номінація в новітніх художніх текстах є тим стрижнем, що підтримує типологічні особливості українського словотворення, на-

віть в оказіональній мовотворчості письменників. На переконливому матеріалі Л.П. Кислюк довела, що в текстах художнього й сакрального стилів переважає використання питомих словотворчих ресурсів, тоді як в авторській публіцистиці на актуальні теми однаково активно вживають як питоми, так і запозичені ресурси словотворення.

Для сучасного стану української мови властива тимчасова правописна невпорядкованість, спричинена відставанням нормативної бази від живомовної практики. Це закономірно, бо потрібен час для внормування і кодифікації нової лексики, а також дослідження на вірогідному матеріалі, які підтвердять доцільність такої лексики, стійкість її функціонування в мовній діяльності спільноти. Саме до таких важливих і актуальних досліджень, безперечно, належить рецензована монографія. Дискусії довкола питання, яким має бути новий літературний взірць української мови, яким його бачить національно свідомий загал, тривають у колі фахівців-мовознавців; над проблемою вироблення критеріїв кодифікації нових номінацій, унормування української мови в новій редакції правопису працюють нині Українська національна правописна комісія та її робоча група. На оновлення мовних норм з урахуванням їхньої динаміки, зокрема на подолання мовних деформацій, спричинених тривалим зросійщенням української мови, нав'язаними кальками з російських зразків, спрямовано висновки й рекомендації п'ятого розділу монографії Л.П. Кислюк, присвяченого динаміці словотвірної норми сучасної української мови. Важливо, що для об'єктивної кваліфікації новітніх мовних явищ використано словникові матеріали початку ХХ ст., поверненої лексикографічної спадщини, що вможливорює кваліфікувати процеси оновлення словотворення періоду незалежності, урахуваючи попередні процеси асиміляції. Авторка аналізує їх, наприклад, у зв'язку з блокуванням у сучасній прескриптивній нормі невластивих українській мові словотвірних калюк із російських зразків: *виставковий* замість *виставочний*, *емоційний* замість *емоціональний*, *знеболити* замість *обезболити*, *блокувальник*, *блокувальний* замість *блокуючий*, *лідерка*, *продавчиня* на позначення жінок (а не *лідер*, *продавець*) та ін. Матеріали, які ілюструють різні способи взаємодії питомих і запозичених словотворчих ресурсів у нових сферах функціонування української мови: конкурування (*інтернет* і *мережа*, *підприємництво* і *бізнес*), розмежування за семантикою (*видовище* і *шоу*, *голова* і *модератор*) чи стилістикою (*клонмейкер* і *клонороб*) або витіснення одного з варіантів — стануть корисними рекомендаціями для працівників медійної сфери, редакторів і журналістів. Хоч авторка, на жаль, не ставила за мету подавати чіткі нормативні рекомендації, яке ж слово доцільніше вживати: *інтернетний*, *інтернетник* чи *мережний*, *мережник*, а лише констатувала наявність таких паралельних номінацій у текстах.

Цінним у рецензованій монографії Л.П. Кислюк є встановлення тих фрагментів мовної картини світу сучасного українця, у називанні яких словотворчі ресурси мови використовують найактивніше; дослідження тих позамовних чинників, що впливають на вибір і реалізацію ресурсів

сучасної української номінації. Запропоноване моделювання сучасного українського лексикону не лише дає відповідь на важливе питання, як словотвірна система української літературної мови реагує на нові виклики й запити суспільства, як діють механізми захисту самобутності української номінації в умовах глобалізації, а й допомагає прогнозувати тенденції змін у номінації засобами словотворення і загалом тенденції подальшого розвитку словникового фонду української мови.

Рецензію отримано 04.01.2018

Oleksandr Ponomariv

Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

MODERN “FACE” OF UKRAINIAN WORD-FORMATION NOMINATION

Larysa Kysliuk. Modern Ukrainian word-formation nomination: resources and development trends : Monograph. — К. : Publishing House Dmitry Burago, 2017. — 424 p.

The review shows importance of the published book for national studies of modern Ukrainian lexicon and dynamics of word-formation nomination. The author presents important theoretical conclusions about the ways of development of the Ukrainian word-building nomination, made on a rich factual material. Also useful are the recommendations concerning the dynamics of the word-formation norm.

Keywords: *word-formation nomination, word-formation norm.*

Мовна мозаїка

ЧИТАБЕЛЬНИЙ: А ЯК СКАЗАТИ ЗРОЗУМІЛІШЕ?

Журналіст Українського радіо розмовляє з письменницею про книжки, які сьогодні активно читають. Він називає їх *читомими*, а письменниця — *читабельними*. З обома прикметниками не можна погодитися. *Читомий* — це витвір журналіста, очевидно, за зразком віддієслівних прикметників *відомий*, *знайомий* і под. Прикметник *читабельний* зафіксований у словниках української мови зі значенням ‘який легко читається, має великий попит серед читачів; ходовий’ (див.: Словник української мови. К., 1980. — Т. XI. — С. 337). Він особливий тим, що в ньому суфікс *-н-* приєднаний до основи дієслова *читати* разом із чужомовним компонентом *-бель* (із франц. мови — *ble*), що збережений у небагатьох безпосередніх запозиченнях з європейських мов, пор.: *комфортабельний*, *респектабельний*, *рентабельний* та ін.

У 30-х роках ХХ ст. дехто з мовознавців уважав, що прикметник *читабельний* з’явився в українській мові під впливом російської, і пропонував замінити його на *читний*, проте він не ввійшов до вжитку. За своєю будовою *читабельний* не органічний для української мови. Вона має прозоріші й зрозуміліші відповідники до двох відтінків його значення, зафіксованих у словниках. Якщо йдеться про легкість читання тексту, шрифту, то доречний призабутий прикметник *читкий*, пор.: *читкий шрифт* (див.: Голоскевич Г. Правописний словник. — Вид-ня дванадцятье. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Львів, 1994. — С. 436). Він утворений подібно до активно вживаних в українській мові віддієслівних прикметників із суфіксом *-к-* на позначення виразної якості, пор.: *в’язкий*, *липкий*, *ковзкий*, *плавкий* та ін. Коли ж треба означити книжку, що має попит у читачів, то її можна назвати *читкою*, *популярною*, *улюбленою*, а в розмовному вжитку — *ходовою*. Ці відповідники подано в новітніх російсько-українських словниках (див., зокрема: Російсько-український словник / За ред. В.В. Жайворонка. — К. : Абрис, 2006. — С. 1353).

Отже, легкий для читання текст, шрифт — *читкий*, а книжки, що здобули визнання, схвалення читачів, книжки, якими захоплюються, — *читкі*, *популярні*, *улюблені*, *ходові* (розм.). Ці прикметники органічні для української мови і зрозумілі всім.

Катерина Городенська